

Zadania szkoły — założenia i realizacja

Zarówno w Polsce, jak i w innych państwach szkoła jest poddawana krytyce. Powstaje wiele raportów o stanie oświaty w poszczególnych krajach i regionach świata, analizujących globalną sytuację w tym zakresie¹. Autorzy licznych prac dotyczących szkoły podważają w różnym stopniu jej cele, metody i formy pracy oraz powiązania z osobami i instytucjami mającymi również wpływ na wychowanie. Jak wynika z analizy literatury, nie są jednak w stanie udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytania: Jak funkcjonuje szkoła? Jakie zadania wypełnia? A są to pytania często pojawiające się na różnych "szczeblach" analizy systemu wychowawczego szkoły — poczynając od określania celów, które powinna realizować (czy ma być placówką dydaktyczną, czy też wychowawczą i opiekuńczą?), a kończąc na ocenie poszczególnych realizowanych w niej poczyniń. Wydaje się, iż niemożność precyzyjnego sformułowania i należytego zweryfikowania oczekiwań wobec szkoły związana jest z brakiem jej koncepcji.

Wśród wielu propozycji modyfikacji szkoły, określających jej cele i zadania, na uwagę zasługuje — sformułowana przy omawianiu koncepcji B. Suchodolskiego — opinia C. Kupisiewicz: "Zmiany wymaga przede wszystkim dotychczasowa funkcja szkoły, która sprowadza się do ułatwiania uczniom awansu i ich selekcji, podczas gdy w nowych warunkach powinna służyć wszechstronnemu rozwojowi dzieci i młodzieży. Wychowanie [...] powinno kształto-

wać u uczniów odwagę i krytycyzm, wyrabiać w nich swobodną «uczujność intelektualną» wobec zachodzących w życiu zjawisk i procesów, umacniać przeświadczenie o potrzebie myślenia innowacyjnego, kształtować przekonanie, iż miłość bliźniego, która była dawniej tylko moralnym wezwaniem, dziś staje się warunkiem przetrwania ludzkości, słowem - obejmować swoim zasięgiem całość życia intelektualnego i wolicjonalnego jednostki [..]»². Sąd ten jest jednak zbyt ogólny, określa jedynie naczelne cele, jakie winna spełniać szkoła, nie określa natomiast zakresu ich realizacji oraz jej form i metod.

B. Faron, omawiając uchwałę IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR, w następujący sposób prezentuje przedstawione w niej zadania szkoły: «Zjazd przypomniał, że szkoła spełnia również, a może przede wszystkim, doniosłą funkcję kreatywną, współtworzy wartości wyższego rzędu, współtworzy ludzkie postawy i przekonania, ideały i nawyki, bez których osiągnięcie równowagi społecznej i kroczenie drogą postępu jest wręcz niemożliwe. Szkoła pracuje na dziś i na jutro i to są jej konkretne wymierne zadania, ale z istoty swej zwrócona być musi ku przyszłości, ku celom wyrażanym w formie ideałów etycznych, społecznych, ekonomicznych socjalizmu, ku temu co nieuchronnie niesie w procesie dziejowym nasz ustrój»³.

W wydanych przez MOiW «Założeniach programowo-organizacyjnych kształcenia i wychowania w szkole podstawowej» oraz podobnych dokumentach określających zadania szkół ponadpodstawowych stwierdza się, że szkoła powinna pełnić funkcje: wychowawczą, kształcącą, opiekuńczo-kompensacyjną i kulturotwórczą. W dokumentach tych sformułowane są również cele kształcenia i wychowania. Zakłada się, iż zasadniczym celem oddziaływań szkoły «jest kształcenie wielostronnie rozwiniętej osobowości ucznia, przygotowanie go do życia i pracy w różnych dziedzinach działalności ludzkiej, wyposażanie w wiedzę o rzeczywistości, ćwiczenie umiejętności umysłowych i praktycznych, upowszechnianie wartości socjalizmu»⁴. We wspomnianych dokumentach nie ma jednak precyzyjnych, jednoznacznych określeń i eksplikacji poszczególnych pojęć.

Przypuszczaliśmy, że nieco odmiennie widzą zadania szkoły ich bezpośredni realizatorzy. Postanowiliśmy dokonać wstępnej diagnozy, która pozwoliłaby choć w części poznać wspomniane różnice, a także przygotować odpowiedni warsztat metodologiczny do prowadzenia dalszych badań. Opinie na ten temat otrzymaliśmy od 15 nauczycieli pracujących w szkołach ćwiczeń WSP i 60 nauczycieli studiujących zaocznie. Zbieraliśmy je w trakcie hospitacji i omawiania lekcji w szkołach ćwiczeń oraz zajęć z teorii wychowania i pedagogiki.

Dodatkowymi źródłami informacji były:

- obserwacje poczyni nauczycieli,
- prowadzone z nimi na ten temat rozmowy,
- prace kontrolne z teorii wychowania,

Otrzymane dane opracowaliśmy przy pomocy analizy funkcjonalnej M. Fustiera⁵, starając się określić funkcje istniejące, pożądane i zbędne, a także dążenia i tendencje poszczególnych osób, mających wpływ na pracę szkoły.

Uzyskany w ten sposób materiał przedstawiał się następująco. Nauczyciele dostrzegają dwie zasadnicze funkcje szkoły, decydujące o jej istocie: dydaktyczną (100 % informatorów) i wychowawczą (97,3 % informatorów). Obok nich widzą też funkcje uzupełniające, pełnione przez szkołę, lecz nie decydujące o jej istocie: opiekuńczą (86,7 % informatorów), kulturotwórczą (80 % informatorów), kompensacyjno-korekcyjną (82,6 % informatorów), integrującą środowisko lokalne (24 % informatorów) oraz "instytucji będącej narzędziem sprawowania władzy" (12 % informatorów). Wypowiedzi nauczycieli wskazywały na zmiany zachodzące w działalności szkoły samoistnie, lub też stanowiące wynik wymuszenia, np. przez zarządzenia administracyjne.

Nasi informatorzy uważali, że zmianom ulegają nie tylko zadania stawiane przed szkołą, lecz też jej działalność. Związki zaś występujące pomiędzy tymi zjawiskami nie są tak oczywiste, jak mogłoby się to wydawać - niekiedy dochodzi bowiem do antynomii pomiędzy dążeniami poszczególnych osób lub grup mających wpływ na funkcjonowanie szkoły.

Nauczyciele stwierdzali, że funkcja dydaktyczna zmierza w kierunku kształcenia u uczniów umiejętności zdobywania i analizy informacji oraz strukturalizacji wiadomości uzyskanych z innych źródeł (76,0 % informatorów), (TV, radio, film, programy komputerowe). Byli wśród nich też tacy, którzy uważali, że tę funkcję powinna pełnić szkoła w sposób tradycyjny, doskonaląc jedynie metody nauczania (24,0 % informatorów). Zdaniami części nauczycieli, a także niektórych teoretyków, przekształceniom ulega też funkcja wychowawcza - szkoła oddziałuje bowiem wychowawczo na ucznia nie tylko na własnym terenie, lecz zaczyna koordynować poczynania pozostałych wychowawców i osób znaczących dla dziecka. Za sądem tym przemawia chociażby fakt powoływania pedagogów czy psychologów szkolnych oraz współpraca szkoły z innymi instytucjami i organizacjami wychowawczymi, upowszechniającymi kulturę, a także z zakładami pracy.

Obok tych opinii spotykaliśmy też wypowiedzi, których autorzy podkreślali potrzebę ograniczania funkcji wychowawczej szkoły przy utrzymaniu jej zadań kształcących. Uważali oni, że szkoła jest i powinna być placówką dydaktyczną, a zadania wychowawcze winny jedynie uzupełniać i służyć realizacji celów nauczania (73,3 % informatorów). Większość informatorów (90,7 %) stwierdziła, że funkcje opiekuńcze szkoły należy ograniczyć. Sąd ten uzasadniano brakami kadrowymi i lokalowymi szkół. Uważano też, że w istniejących warunkach prowadzenie szerokiej działalności opiekuńczej utrudnia działalność dydaktyczną.

Jak wynika z analizy wypowiedzi, nauczyciele nie potrafili jednoznacznie określić kompensacyjnych i korekcyjnych zadań szkoły. Dostrzegali potrzebę ich podejmowania, lecz jednocześnie stwierdzali, że szkoła nie jest przygotowana do realizacji tych zadań. Opowiadali się za zatrudnieniem w szkole osób prowadzących taką działalność (21,3 % informatorów) lub przeniesieniem jej poza szkołę (78,7 % informatorów - do szkół specjalnych, przyszpitalnych itp.), nie dostrzegali natomiast zadań, jakie w tym zakresie powinni pełnić nauczyciele.

Konieczność realizacji przez szkołę zadań integrujących społeczność lokalną widzieli jedynie nauczyciele pracujący w nowych osiedlach (24,0 % informatorów). Nie potrafili jednak podać sposobów realizacji tego zadania.

Porównując opinie twórców szkoły i nauczycieli można zauważyć kilka rozbieżności:

1. Założenia szkoły nie uwzględniają w wystarczającym stopniu specyficznych potrzeb lokalnych środowisk, ani też możliwości oddziaływań poszczególnych placówek. Twórcy szkoły, przyjmując, że zawsze będzie działać ona w optymalnych warunkach, nie wprowadzają do jej systemu skutecznych i zróżnicowanych mechanizmów, pozwalających na realizację wytyczonych zadań w sytuacjach odmiennych od standardowych.

2. W realizacji niektórych zadań szkoły przypisuje się nauczycielom rolę ich biernych wykonawców. Powoduje to zarówno niezadowolenie nauczycieli z pełnienia funkcji "urzędniczych", jak i niską skuteczność podejmowanych zadań.

3. Część zadań szkoły jest sformułowana w sposób niezrozumiały przy pomocy ogólników i sloganów, co powoduje dowolną ich interpretację.

4. Nauczyciele za swoje podstawowe zadania uważają nauczanie; pozostałe zadania uznają za pomocnicze i wykonują je tylko w takim zakresie, w jakim jest to konieczne w procesie nauczania.

5. Zjawiskiem często występującym jest brak integracji poczynań poszczególnych nauczycieli. Należy sądzić, że jest to następstwo niewystarczającej znajomości, a także rozumienia celów i zadań funkcjonowania szkoły.

6. Wypowiedzi i zaobserwowane przez nas zachowania informatorów wskazywały na ich skromną wiedzę pedagogiczną, psychologiczną i socjologiczną; dotyczy to zwłaszcza znajomości metod poznawania ucznia i jego środowiska, metod indywidualnej pracy z uczniem, rozpoznawania i organizowania środowiska wychowawczego.

Sądy powyższe, chociaż sformułowane na podstawie opinii uzyskanych od stosunkowo nielicznej grupy nauczycieli i nie zweryfikowane należycie, stanowią jednak sygnał o przyczynach trudności w realizacji stawianych szkole zadań oraz przesłanki zmian, jakie należy dokonać w systemie oświaty.

Zmiany te - zdaniem Z. Kwiecińskiego⁶ - powinny posiadać dwójaki charakter:

1) funkcjonalny, uwzględniający harmonizację systemu i integrację społeczeństwa świadomie rozwijającego się,

2) radykalny, uwzględniający możliwości przeciwstawiania się podporządkowywaniu systemu edukacyjnego nie znającym realów poszczególnych szkół decydom i użycie go jako instrumentu etatyzacji.

Chcąc, aby szkoła pełniła zgodne ze społecznymi oczekiwaniami zadania, należy zatem precyzyjnie określić funkcje każdego realizatora tych zadań, a także możliwości ich wykonania oraz modyfikacji. Nie należy dokonywać zmian strukturalnych szkolnictwa, czy też ustawicznych zmian programowych, gdyż zabiegł te nie dają zadowalających rezultatów. Konieczna jest natomiast modyfikacja relacji społecznych pomiędzy osobami tworzącymi system oświatowy (uczniami, nauczycielami, dozorem szkolnym). Chcąc dokonać takich zmian, należy wcześniej przeprowadzić dokładną analizę potrzeb, oczekiwań i możliwości poszczególnych osób tworzących system oświatowy i z nim związanych.

Uważamy też, że wskazane byłoby wprowadzenie istotnych zmian do systemu kształcenia nauczycieli. Powinni oni być przygotowywani - w większym niż obecnie stopniu - do:

- poznawania potrzeb i możliwości swych uczniów,
- prowadzenia różnorodnej działalności dydaktycznej (np. zaznajamiania uczniów z technikami twórczego myślenia) i wychowawczej (np. wychowanie przez sztukę, turystykę),
- ustawicznego dokształcania się i modyfikowania sposobów swej pracy (np. poprzez zaznajamianie z najnowszymi osiągnięciami pedagogiki, nowymi pomocami dydaktycznymi, czy narzędziami diagnostycznymi).

Naszym zdaniem - uczący powinni też znać treści i metody prac stosowanych w instytucjach współpracujących ze szkołą oraz sposoby znalezienia "wspólnego języka" z ich pracownikami.

Trzeba więc przygotować nauczyciela "do pracy nie w szkole »szkolnej«, lecz w szkole »życiowej«, otwartej, środowiskowej, skupiającej wokół siebie nie tylko bliskie jej instytucje upowszechniania kultury, lecz także zakłady pracy, z całym ich potencjałem modernizacyjnym [...]"⁷.

PRZYPISY

¹ Na przykład: "Uczyć się, aby być", red. E. Faure, Warszawa 1975; J. W. Botkin, M. Elmandjara, M. Malitza, "Uczyć się bez granic", Warszawa 1982.

² C. Kupisiewicz, "Paradygmaty i wizje reform oświatowych", Warszawa 1985, s. 185 i nast.

³ B. Faron, "Oświatowe przekroje i zbliżenia", Warszawa 1985.

⁴ "Założenia programowo-organizacyjne kształcenia i wychowania w szkole podstawowej", Warszawa brw.

⁵ "Zadanie, metoda, rozwiązanie", red. A. Góralski, Warszawa 1982, s. 92 - 96.

⁶ Z. Kwieciński, "Konieczność, niepokój, nadzieja", Warszawa 1982, s. 89.

⁷ J. Szczepański, "Rzecz o nauczycielach w wychowującym społeczeństwie socjalistycznym", Warszawa 1975, s. 96.